

Magt og tro i vikingetidens Lisbjerg

I fremtiden kobles Lisbjerg tættere sammen med Århus i kraft af Letbanen, og områdets vækst vil give genlyd i hele regionen. Men også i vikingetiden havde Lisbjerg en helt særlig status både i sig selv og i relation til vikingebyen Aros (det nuværende Århus). Mange konkrete spor fortæller at herredsbyen Lisbjerg var en velstillet magtbastion i vikingetid og tidlig middelalder, og mange af sporene er tilstede i området den dag i dag. Lisbjerg Kirke i sig selv er 900 år gammel, og den er endda sidste skud på stammen! Før stenkirken lå der en trækirke og før trækirken en mægtig stormandsgård. Men også færdselsårer, grænsemarkeringer samt håndværk- og handelsaktiviteter helt tilbage fra vikingetiden kan påvises gennem udgravninger og skriftlige kilder.

Stormanden i Lisbjerg

Hvis man drog nord på fra vikingebyen Aros (det nuværende Århus), krydsede Egåen ved vadestedet omkring det nuværende Lisbjerg Bro og fulgte den farbare vej mod nord, ville man på højre hånd komme tæt forbi en stormandsgård af anseelige dimensioner. Gården var omkranset af et kraftigt palisadehegn, og det indhegnede område var næsten 2 hektar!! Gik man gennem den tre meter brede port i hegnet på sydsiden af gården, ville man kunne se, at der på gårdspladsen, langs hegnet, stod en række bygninger med let krummede vægge og nogle mindre værkstedshytter. Centralt på gårdspladsen troned stormandens hal, og i tilknytning til hallen var endnu en indhegning, – formentlig et område med en ganske særlig status. Stormandsgården husede formentlig – for uden husdyr, stormanden selv og dennes familie – også en hel del andre mennesker. Blandt andet har der været kyndige håndværkere indenfor hegnet, som arbejdede med jernsmedning, bronzestøbning og glas.

Stormanden fungerede sandsynligvis som myndighed, en form for herredsfoged og kongens forlængede arm i Lisbjerg, der højst sandsynligt allerede var herredsby i vikingetid. Parallelt med Egåen har arkæologerne fundet en spidsbundet grøft, der kan følges over en strækning på knap to kilometer langs herredsskellet. Grøften, der i hvert fald på nogle dele af strækningen var suppleret af en vold, markerede formentlig denne grænse og gav mulighed for at kontrollere trafikken igennem Lisbjerg Herred.

Kilderne giver anledning til spekulationer om stormandsgården, og hvem som egentlig besad magtbastionen i Lisbjerg. Vi ved, at Lisbjerg sogn og Lisbjerg Kirke tilhørte Århusbispen i sen middelalder, og det er ikke umuligt, at vikingegården i Lisbjerg kan have været en kongsgård, der (sammen med andre kongelige besiddelser) blev overdraget til kirken, da Århus Stift oprettedes i 1060. En kilde fra 1604 af historiker og rigskansler Arild Huitfeldt fortæller, at Århus blev flyttet fra Lisbjerg til den nuværende beliggenhed i 1102! Fra utallige udgravninger og andre kilder ved vi, at Århus by går langt længere tilbage (til omkring 900), så kilden er ikke helt retvisende. Men en forklaring kunne være, at det i virkeligheden blot var bispesædet som flyttedes fra Lisbjerg til Århus i 1102. Efter denne spekulative tolkning kunne den sidste beboer på den mægtige gård i Lisbjerg have været selveste bispen!

Magt og religion

Hvem der end besad og beboede den store, gård med det mægtige hegn i Lisbjerg, så lod vedkommende en trækirke opføre i slutningen af 1000-tallet. Trækirken kom til at ligge der, hvor gårdens centrale hal havde ligget, og dermed cementeredes forbindelsen mellem magten og den kristne religionsudøvelse. Vi ved meget lidt om, hvad det er foregået i halbygningen inden kirken blev opført. Men det er ikke umuligt, at der er fundet hedensk gudsdyrkelse sted, og at der allerede inden trækirken og overgangen til kristendommen var en samling af magt og kult på stormandsgården.

Har man set stavkirken ved Moesgaard Museum, så har man en idé om, hvordan trækirken i Lisbjerg omtrent kan have set ud. Den var båret af seks kraftige stolper, tre i nordvæggen, tre i sydvæggen, og den var omkring otte meter lang. Men til forskel fra den rekonstruerede stavkirke ved Moesgaard, havde trækirken i Lisbjerg pudsede vægge og sågar kalkmalerier! En trækirke med kalkmalerier kendes faktisk ikke andre steder, og formentligt var det dekorerede kirkerum inspireret af stenkirkerne ude i Europa og måske af den ældste domkirke i Århus, der også er opført i slutningen af 1000-tallet. Kalkmalerierne fra den tid kan stadig ses i Domkirkens krypt.

Da trækirken lå samme sted som den oprindelige hovedbygning på gården, må bygherren have flyttet sin bolig, i forbindelse med at kirken blev anlagt. Frem til 1989 lå der faktisk en gård ved navnet "Kirkegård" lige uden for det østligt kirkegårdsdige. Var det mon her vi skal forestille os, at vikingegårdens afløser lå? Hvis vi i stedet leger med tanken om at bygherren var bisp, kan det også have været ved denne lejlighed at hans residens blev flyttet til Århus.

Allerede omkring år 965 proklamerede Harald Blåtand på den store runesten i Jelling, at han gjorde danerne kristne. Altså omtrent 100 år før trækirken i Lisbjerg blev bygget. Men for Harald Blåtand var udmeldingen et led i en overordnet politisk, strategisk plan, og reelt set skulle det vare længe, inden landets befolkning var omvendt. Det var først i 1000-tallet, at kristendommen for alvor bredte sig, og i Lisbjerg blev den nye religion formentlig også et led i et magtspil – på lokalpolitisk plan!

Det gyldne krucifiks

Formentlig har trækirken ikke kunnet stå mere end en generation eller to i vores klima, og allerede inden den var revet ned, blev en ny kirke bygget op omkring den. I store træk er det den kirke, som står i Lisbjerg i dag. Stenkirken blev opført i romansk stil, og den videreførte det aristokratiske præg, der allerede havde været over stedet i mange generationer. Navnlig stenkirkens overdådige alter placerede Lisbjerg Kirke i en helt særlig liga. Det såkaldte Gyldne Alter er et af de fornemmeste romanske kunstværker, vi har, og der kendes kun et fåtal af paralleller i hele Europa. Siden 1867 har Det Gyldne Alter fra Lisbjerg befundet sig på Nationalmuseet i København, hvor det nu om dage kan ses i den permanente middelalderudstilling.

Det Gyldne Alter er dateret til 1130'erne, men i toppen af alteret ses en Kristusfigur, der er ældre end alteret. Faktisk er det lavet i en stil, der nærmere henfører det til trækirkens tid end til stenkirken og Det Gyldne Alter. Kristusfiguren på krucifikset er ikke en lidende, opofrende Jesus, som man ser det i senere fremstillinger af ham. Han skal i stedet ses i sammenhæng med de andre tidlige Kristusafbildninger, som vi kender i Danmark. Blandt andet på Jellingestenen. Her er Kristus en stærk og magtfuld figur. På krucifikset fra Lisbjerg er han fremstillet med løftet hoved og åbne øjne. Han har oven i købet haft en krone på hovedet. En kongegud, der kunne matche den magtfulde person som lod kirken opføre! I det hele taget, var det på den tid nødvendigt at fremstille den nye, kristne Gud som en magtfuld, sejrende figur, der kunne konkurrere med krigeriske, stærke og heltedige nordiske guder.

Opland til Aros

Stormandsgården under kirken blev opført i vikingetiden, men der er tegn på at Lisbjerg havde en særstatus allerede i århundrederne inden. Håndværkere flokkedes i området, og der opstod værkstedspladser, hvor der blev produceret tekstiler, metalarbejde og andet kram. Håndværkerne indgik i et pulserende opland til vikingebyen Aros, og formentlig bidrog de med produkter til den lokale stormands husholdning.

Lige dér, hvor markerne sydvest for den gamle landsby i nærmeste fremtid vil blive omdannet til byggegrunde, har arkæologer fra Moesgaard Museum udgravet en række af disse spor efter håndværkernes aktiviteter. Især er der meget viden at hente i at udgrave håndværkernes værkstedshytter, de såkaldte grubehuse. Grubehusene var små, halvt nedgravede hytter med fletværksvægge og et saddeltag båret af to stolper. Netop fordi grubehusene var nedgravede, er det muligt at finde gulvlag, der har ligget godt beskyttet et stykke under jordens overflade. Her fandt arkæologerne i stribevis af tabte og kasserede ting, som kunne lede dem på sporet af aktiviteterne i de enkelte værksteder.

Skråede man i vikingetiden hen over det område, der i dag ligger mellem Elmehøjen og Lisbjergvej, ville man kunne høre hammerslag fra smede, der stod og formgav det glødende jern til økser, knive, nåle og andet nødvendigt husholdningsudstyr. Når man kiggede ind i grubehusene ville man i mange af dem kunne se hvordan, der blev både spundet tråd og vævet tekstiler til tøj, tæpper og måske også til skibenes uldsejl. Andre steder var bronzestøberen i gang med at støbe smykker og andet.

At Lisbjerg var et sted hvor varer kom til og skiftede hænder ses tydeligt. Keramik fra området syd for Østersøen, en drejekværn af granatglimmerskiffer fra Norge, en sølvbare – formentlig fra England og en stump af en arabisk sølvmønt er blandt de ting, som er fundet under udgravningerne af vikingetidens håndværkspladser i Lisbjerg.

Arkæologernes detektivarbejde

I dag kan vi begynde at fortælle en sammenhængende fortælling om begivenhederne i Lisbjerg i slutningen af jernalderen og vikingetiden. Men vores viden er opstået brik for brik gennem mange års undersøgelser i området. De forskellige erkendelser er flettet sammen med byens moderne udviklinger. For eksempel kom man første gang på sporet af stormandsgården under kirken i 1989, da der skulle opføres ældreboliger øst for kirken. På grund af de opsigtsvækkende opdagelser fik arkæologerne endvidere lov at lave undersøgelser på marken og sportspladsen nord for kirken og inde på kirkegården. Da man i 1994 skulle udskifte kirkegulvet fik man lejlighed til at undersøge, hvad der lå under den nuværende kirke. Til arkæologernes store begejstring dukkede spor af trækirken og de endnu ældre rester af en bygning frem under kirken. At den sidstnævnte bygning tolkes som et hovedhus eller en hal i stormandsgården skyldes, for uden dens placering i tiden før trækirken, at dens retning er anderledes fra kirken og i stedet flugter med stormandsgårdens hegn.

Når det i det ovenstående beskrives, at trækirken var forsynet med kalkmalerier, og at stenkirken blev rejst inden trækirken blev revet ned, skyldes det også arkæologernes til tider detektivagtige tænkning! Under udgravningen under kirkegulvet fandt man nemlig brudstykker af bemalet puds med aftryk af fletværk. Puds-stykkerne lå i mellem stolperne fra trækirken, men der var ikke puds i fundamentsgrøfterne til stenkirken, hvilken man ville forvente, hvis fundamenterne var gravet ned igennem lag af puds fra en nedrevet kirke. Omvendt kunne pudset heller ikke stamme fra stenkirken, da det lå forsejlet under dens tidligste gulvlag, og da der var aftryk fra en trækonstruktion på bagsiden.

Stormandsgårdens fulde udstrækning fik arkæologerne først vished om ved en udgravning i 2002, hvor plejehjemmet syd for kirken blev revet ned og erstattet af det nuværende Lisbjerghus. Det var endvidere under dén udgravning, at den særlige indhegning i centrum af stormandsgården blev opdaget, og når vi tolker at området kan have haft en særlig status skyldes det en kombination af andre lignende komplekser blandt andet Tissø på Sjælland samt senere skriftlige kilder.

Håndværksaktiviteterne og grubehusene i det nybyggede kvarter omkring Elmehøjsager, hører til blandt vores nyeste informationer om Lisbjergs oldtid. Gennem de forskellige udgravninger er der efterhånden opstået et samlet billede af et værkstedsområde. Systematisk brug af metaldetektor og efterfølgende metalanalyser, har blandt andet medvirket til ny viden både om hvilket type produktion, der er foregået, og hvor metallerne kom fra. Fremtiden vil formentlig afsløre flere detaljer, om håndværkerne i vikingetidens Lisbjerg efterhånden som fundene bliver bearbejdet.

Den første trækirke i Lisbjerg har været lig stavkirken ved Moesgaard Museum (Foto: Moesgaard Museum).